

hetkisen historiantutkimuksen mittavin ja merkittävin hanke. Alueen sijainti Ruotsin / Suomen ja Venäjän / Neuvostoliiton rajalla ja rajan molemmin puolin keskiajalta nykyaikaan tekee sen historiasta ja historian tutkimisesta tavanomais- ta paikallishistoriallista tutkimusta laajemman, monitahoisemman ja rikkaamman, myös problematiikal- taan. Viipurin läänin historia on paitsi oman alueensa ja väestönsä monin tavoin myös siihen rajoittu- vien valtakuntien historiaa.

Läänin historian – niin väestölli- sen, taloudellisen, kulttuurisen kuin ennen kaikkea poliittisen ja sotilaallisen – monimuotoisuus tuli hyvin esiin historiasarjan kahdessa ensimmäisessä jo ilmestyneessä osassa *Karjalan synty* (2003) ja *Vii- purin läänin synty* (2004). Yhtä hy- vin on tämä monitahoisuus ja se, että Viipurin läänin historia on eli- mellinen osa myös Suomen ja sen itäisen naapurin valtakunnallista historiaa, näkökulmalla myös 2010 il- mestyneessä historiasarjan kuu- dennessa osassa *Karjala itärajan varjossa*. Oli paikallaan, että tämä nykypäiviin asti ulottuva viimeinen osa ehdettiin julkistamaan jo nyt, Suomen ja Venäjän moninaisen kanssakäymisen ajankohtaisuu- denkin vuoksi.

Karjala itärajan varjossa sopisi periaatteessa koko historiasarjan tai minkä tahansa muunkin sen käsittelemän aikakauden otsikok- si. Parhaiten se sopii kuitenkin juu- ri tämän, Suomen itsenäistymises- tä nykyaikaan ulottuvan osion ni- meksi. Synkemmin kuin milloin- kaan varjosti itäraja juuri tätä ai- kaa. Suomi omana valtionaan me- netti yhden sykkivistä sydänalueis- taan, leimallisimman osan Karja- laa, noin kolme neljäsosaa Viipurin läänistä Neuvostoliitolle. Toki sen koko väestö siirtyi Kanta-Suomeen ja säilyi Suomen elinvoimana.

Teoksen tutkija-kirjoittajista viisi kuudesta on onnistuneesti saatu lähes kokonaan Karjalan oman yli- opiston, entisen Joensuun, nykyi-

Karjalan historiasta kajahtaa

Karjala itärajan varjossa. Viipu- rin läänin historia VI. Toim. Yrjö Kaukiainen ja Jouko Nurmi- ainen. Karjalan Kirjapaino Oy, Lappeenranta, 2010. 572 s.

Karjalaisen Kulttuurin Edistämis- säatiön ja Karjalan Kirjapaino Oy:n suurhanke, kuusiosainen Viipurin läänin historia, on Suomen tämän-

sen Itä-Suomen yliopiston tutkijoista. Ja hyvin joukkoon on sopinut myös ”vieraileva tähti”, Maanpuolustuskorkeakoulun sotahistorian professori Martti Turtola. Tekijät ovat erinomaisesti onnistuneet kukin omissa vastuuosioissaan ja myös niveltämään ne elimellisesti toisiinsa niin, että koko teos muodostaa homogeenin ja tasapainoisen kokonaisuuden; yksityiskohkien ja ilmiöllisyyden suhde on säilynyt vakiona varsin hyvin läpi kirjan. Teos on eri kirjoittajien osioiden osalta tutkimuksellinen mutta kirjoitettu pitkälti ikään kuin sillä olisi vain yksi tekijä. Leipätekstejä täydentävät kiintoisasti spesialistien kirjoittamat paljon uutta antavat tietolaatikoita. Siitä, että teoksesta on syntynyt eheä kokonaisuus, lankeaa suuri ansio tietenkin myös toimittajille.

Teos jakautuu kronologisesti kolmeen osaan, jotka ovat nimeltään Itsenäisen Suomen Viipurin lääni, Siirtoväki ja jäännöslääni itsenäisessä sodanjälkeisessä Suomessa sekä Neuvostoliitolle luovutettu Karjala.

Jukka Partasen aloitusartikkelin ytimenä ovat itsenäisen Suomen uuden itärajan aiheuttamat ongelmat, rajan vartioinnin järjestäminen, kulun virallinen järjestäminen, pakolaiskysymys, merirajan ongelmat kalastukselle Stalinin ajan tempuiliuineen, rajaloukkaukset ja vakoojien värväys, salakuljetus ja kommunistien etappitoiminta. Partanen osoittaa mm., miten salakuljetuksesta tuli miltei pääelinkeino rajan sulkeuduttua. Salakuljettajien saamat sakot olivat mitättömät saatuihin voittoihin nähden. Partanen on käyttänyt lähteinään myös venäläisiä arkistoja.

Pekka Nevalainen on kirjoittanut erityisartikkelin monivaiheisesta pakolaisten kulusta Kannaksella Venäjän levottomuuksien seurauksena. Tässä aiheessa Nevalainen on voinut tukeutua jo omiin aikaisempiin tutkimuksiinsa ja on rakentanut omaperäisen, olennai-

seen painottuvan käsittelyn. Nevalaisen arvion mukaan Suomeen saapui vuoteen 1922 mennessä vähintään 44 000 pakolaista, sekä venäläisiä että itäkarjalaisia. Osa jatkoi matkaansa ulkomaille, osa – vuoteen 1929 mennessä noin 25 000 – palasi ajan rauhoituttua takaisin. Eniten pakolaisia jäi asumaan Viipurin lääniin. Oma lukunsa oli 1930-luvun loikkariliikenne.

Viipurin läänin 1920- ja 1930-luvun historian käsittelystä on päävastuun kantanut Tapio Hämynen, Raja-Karjalan historiakysymysten ekspertti. Väestönkehitys on runkoasia, jonka trendit Hämynen käsittelee havainnollisesti tekstiä liialla numerolastilla rasittamatta. Maaseudun korkea syntyvyys kasvatti läänin väkilukua vielä huimasti, vaikka se alenikin jo tänä aikana. Kuolleisuus oli tasainen. Kaupunkien väkilukua nostivat muuttoliike ja esikaupunkiliitokset. Ne kolminkertaistivat mm. Viipurin asukasluvun vuosina 1917–1939 yli 70 000 henkeen. Viipurin lääni oli myös lukuisien kasvavien teollisten maaseututaajamien aluetta.

Elinkeinojen kehityksen osalta Hämynen nostaa hyvin esiin olennaiset piirteet. Niitä oli läänin muuta maata nopeampi teollistuminen, jonka kärjessä olivat Etelä-Karjala ja Kymenlaakso. Vuoksen valjastamisella sähköntuotantoon (Imatra, Rouhiala) oli valtakunnallistakin merkitystä, mutta sen suosijissa myös Vuoksenlaakso teollistui voimakkaasti. Hämynen käsittelee monipuolisesti myös maatalouden vahvaa edistystä. Pientilallisia pyrittiin erityistoimin sitomaan maahan ja raivaamaan peltoa uhanalaisella rajaseudulla. Monipuolinen teollistuminen aloitti jo ennen sotia vahvasti elinkeinoelämän rakennemuutoksen. Muu Suomi tuli kaukana perässä. Myös kaupan ja liikenteen kehityksessä Viipurin lääni kulki etukynnässä. Lääni sai muuta maata tiheimmän rautatieverkon, huippuna siinä Kannas. Talouselämän ohella se nähtiin tärkeäksi

myös Suomen puolustamisen tarpeisiin.

Hämynen kirkkoa, uskontoa ja koululaitosta käsittelevässä osiossa tulee hyvin esiin läänin omaleimaisuus ja vahva kehitys mm. oppivelvollisuuden toteuttamisessa ja opikoulujen perustamisessa. Yllättävää on venäjänkielisten koulujen ja koululaisten suuri määrä, noin puolet Laatokan pohjoispuolisissa kunnissa. Vasta 1935 muutettiin venäjänkielinen opetus suomenkieliseksi.

Viipurin lääni oli monin osin Suomen edistyksellisimpiä alueita, kun se joutui sodan jalkoihin ja menetettiin. Aiheellinen onkin kysymys, oliko se liiankin kukoistava ja herättikö se naapurissa saalituksen himon. Tämä näköala käy perustellusti teoksesta esiin. Uusi rajahan työnnettiin ilman mitään strategisia perusteluja ulottumaan Vuoksenlaakson teollisuusalueelle Ensoon asti.

Martti Turtola on kiteyttänyt sota-ajan, sotien kulun ja evakoiden kohtalon vajaan viiteenkymmeneen sivuun. Aihepiiristä on kirjoitettu paljon, mutta asiansa suveenina osaajana Turtola on kirjoittanut itsenäisen, kiintoisia nyansseja esiin nostavan tekstin, joka ei puuroudu yksityiskohtiin. Esittäjänä Turtola on sotahistorioitsijoidemme huippua. Turtola nostaa ”ryöstösodan” mentaliteetin Stalinin tavoitteissa vahvasti esiin. Mutta paha oli myös presidentti Rytin ”kompurointi” karjalaisen siirtoväen avustamisasioissa. Turtola on elävöittänyt käsittelyään onnistuneesti suorilla otteilla sodan tapahtuma-ajan puheista ja teksteistä. Esityksessä ei ole jälkeäkään jälki- viisauden synnistä, johon nuori tutkijapolvi on horjhdellut arvioi- dessaan sota-ajan ratkaisuja. Turtola painottaa oikein, miten päämaja ja Mannerheim jo viimeistään maaliskuusta lähtien varoittivat suurhyökkäyksen vaarasta ja puolustusasemien jatkuvan lujittamisen tarpeesta.

Ainoaksi puutteeksi ensimmäisessä osiossa koen Viipurin ja koko läänin vilkkaan kulttuurielämän käsittelyn jäämisen kovin vähälle. Viipurin rakentaminen taidemuseoineen, taidekokoelmineen ja -kouluineen, kirjastoineen, yhdistyksineen ym. olisi ollut kiinnostavaa luettavaa – niitähän on paljon muisteltu.

Kirjan toiseen, sodanjälkeistä aikaa käsittelevään osioon, on siirtäväkeä ja sen asettumista Kanta-Suomeen käsitellyt monipuolisesti Pekka Nevalainen. Yhä ihmetyttää vauraan kantaväestön, varsinkin ruotsinkielisten piirissä esiintynyt nuiva suhtautuminen evakkoja kohtaan. On selvää, että sijoittamisessa oli paljon sähläämistä ja epäonnistumisia, mutta silti Nevalainen saattaa päätyä arvioon, että supistunut Suomi hoiti siirtoväkikysymyksen hyvin ja sopeutti tulijat yhteiskuntaan.

Viipurin läänistä jäljelle jääneen alueen, ”jäännösläänin” tutkimisesta muuttuneissa oloissa, on vastannut onnistuneesti Anu Koskivirta. Hänen kirjoittamansa neljä päälukua, yhteensä noin 150 sivua, perustuvat pääosin alkuperäiseen lähdeaineistoon. Vanhojen julkisoikeudellisten yhteisöjen evakuoimisesta hän käsittelee kirkkoa ja seurakuntia. Kirkon merkitys oli monin tavoin ratkaiseva väestön henkisessä ja hengellisessä huollossa vaihtelevissa vaiheissa sodan jaloissa ja lopulta sijoittumisessa uusille kotiseuduille. Myös seurakunnat siirtyivät siirtoväen mukana; siirtoseurakunnista ei haluttu hevin luopua, se tapahtui vasta vuonna 1949. Viipurin piispanin perinnön sai hoitoonsa Mikkelin.

Ortodoksinen siirtoväki moninkertaisti ortodoksiväestön Suomessa. Suomen ortodoksinen kirkko joutui toteuttamaan mittavan jälleenrakennustyön: 14 uutta seurakuntaa perustettiin ja lähes 60 kirkkoa tai rukoushuonetta rakennettiin. Piispanistuin sijoitettiin Kuopioon.

Myös maallisella paikallishallinnolla, kunnilla ja lääneillä, oli suuret haasteensa sodan aikana ja sen jälkeen. Tämänkin prosessin osalta Koskivirta on tehnyt arvokasta perustutkimusta. Vanhoja kuntia hoitivat aluksi hoitokunnat, uusiin kuntiin oli kirjoitettava vuoden 1948 loppuun mennessä. Vanhojen perinnettä vaalittiin vielä mm. pitäjäsäätiöillä. Monimutkaisia ongelmia aiheutui uuden rajan pilkottua 11 kunnasta alueita Neuvostoliitolle. Mm. Imatran kaupunki perustettiin tällöin vuoden 1948 alussa Jääskestä ja Ruokolahden ja Joutsenon osista. Koskivirta on tutkinut hyvin niitä konkreettisia ongelmia, joita uuden rajan vedosta aiheutui paikallisella tasolla: maanteiden, rautateiden ja sähkölinjojen menetyksistä ja katkeiluista, laskuojien katkeamisista, tilanosien, metsien ja kalavesien menetyksistä, sodan sirpaleiden turmelamista tukkipuista ja ylipäätään leveän rajavyöhykkeen aiheuttamista vaikeuksista.

Kymenlaakson voimakkaasti jo 1930-luvulla teollistuneen alueen suhteellinen merkitys nousi nyt jäljelle jääneessä läänissä. Koskivirta on tutkinut sen väännön, jonka tuloksena syntyi Kymen lääni pääkaupunkinaan Kouvola. Uutta mielenkiintoista tietoa saadaan mm. siitä, miten valvontakomissio suurten aluekomissioiden toimin puuttui moninaisesti lääninhallituksen toimintaan. Uutta järjestelyä ja vääntöä vaati myös uusi maakunnallinen organisoituminen, tuloksena Etelä-Karjalan Maakuntaliitto. Tässä yhteydessä ja monessa muussakin – mm. yliopistokysymyksessä – jouduttiin koettelemaan myös savolaisen ja karjalaisen heimoidenteetin voimia ja rajoja. Koskivirta on tehnyt upean työn selvitellessään alueen monivaiheista kuntaliitosproblematiikkaa, jolla on mielenkiintoa valtakunnallisestikin, puuttuihan valtiovaltakin siihen pakkoliitoksin.

Yleistä mielenkiintoa on myös alueen elinkeino- ja talouselämän kehityksen tutkimisella, erityisesti sillä suurella rakennemuutoksella, joka kouraisi perinteistä teollisuutta Imatran seudulla ja Kymenlaaksossa. Fuusiot ja alasajot veivät Kymenlaaksosta kolmessa vuosikymmenessä teolliset työpaikat 11 000:sta 5 000:een. Neuvostokauppa ei aikanaan juuri hyödyttänyt tätä aluetta, joka oli Neuvostoliiton toimista eniten kärsinyt. Jo 1980-luvulta lähtien vilkastunut kauttakulkuliikenne uusine rajanylityspaikkoinen alkoi tuoda työtä. Kun naapurivaltio vaihtui Venäjäksi, liikenne, kauppa ja matkailu toivat enenevästi rahaa ja työpaikkoja Kaakkois-Suomeen. Tässä ei niinkään tuntunut entisen rajantakaisen Viipurin läänin vaan sen takaisen Pietarin metropolin ja Moskovan vaikutus. Koskivirta päättää osuutensa erinomaiseen tutkimukselliseen katsaukseen 1990- ja 2000-luvun Venäjän ja Kaakkois-Suomen monitahoisesta kanssakäymisestä ja sen voittopuolisesti tuomista hyödyistä. – Ainoa toivomus, joka jäljelle jääneen Viipurin läänin kehityksen tutkimisesta jää, on se, että väestö- ja yhteiskuntakehitys jää melko niukaksi.

Hieno idea on ollut ottaa Viipurin läänin historiassa vastattavaksi myös kysymys, miten Viipurin läänin karjalaisella ydinalueella on mennyt sen kuulussa Neuvostoliittoon ja Venäjään. Kirja on antanut uutta tietoa ja ajateltavaa jo tähänkin asti, ja näin on varsinkin tästä eteenpäin. Edellytyksenä tämän aiheen tarkastelulle on ollut tietenkin se, että käytettävissä on ollut asiansa osaavia, lähteitä vainuvia, kielitaitoisia tutkijoita. Osio antaa mielenkiintoisen mahdollisuuden verrata eri valtioihin ja yhteiskuntajärjestelmiin lohkaistujen alueiden aluekehitystä.

Antti Laine on tutkinut neuvostovallan tuloa Karjalaan yllätyksekseen tyhjään sellaiseen. Neuvostovalta piipahti siellä jo rauhan

1940–1941 aikana; alueelle tuli jo noin 20 000 perhettä. Muuta ei juuri ehditty sodan runtelemalla alueella tehdä kuin inventaarioita ja suunnitelmia. Jo nyt iloittiin alueen teollisuuden suuresta merkityksestä ”köyhälle” neuvostovaltiolle; Rouhialan käyttökunnossa luovutetun voimalaitoksen sähkövirta käännettiin toukokuussa 1940 Leningradiin lievittämään pahaa energiapulaa.

Jatkosodan jälkeen alueelle pisteltiin uutta väestöä maan eriosista mutta sitä tuli työvoiman tarpeeseen nähden hitaasti. Kolhooseja ja sovhooseja (valtiontiloja) saatiin perustetuksi elintarvikkeiden tarpeeseen nähden liian vähän. Asuttiin sitkeästi suomalaisten rakennuksissa, vaikka vanha kylärakenne ei soveltunut uuden sovhoosiajan rakenteisiin. Laineen mukaan neuvostovaltion maatalouspolitiikassa tapahtui jatkuvasti äkkimuutoksia, joten kehityksen selvittäminen on vaikeaa. Vielä 1950-luvun alussa maa oli puolialtio ja Viipuri puolityhjä.

Pekka Nevalainen on kirjoittanut kirjan päätteeksi kolme vahvaa tutkimuksellista lukua Hruštšovin ja Brežnevin ajan Karjalasta, sitten uudesta Venäjän ajasta ja lopulta Karjalan palautuskysymyksen vaiheista Suomessa. Kaikki luvut ovat tarkan lähdepohtiaisia mutta tekstiä juoksetetaan luistavasti eteenpäin.

Nevalainen on hajanaisesta lähdeaineistosta kyennyt luomaan varsin tarkan ja eheänkin kuvan Karjalan maatalouden ja maaseudun sekä kaupunkien kehityksestä jo neuvostoaikana. Stalinin ajan lopulla ja vielä Hruštšovin aikana maaseudulla asukkaita suorastaan pakotettiin hajottamaan vanhat mukavat suomalaisajan talonsa ja muuttamaan niistä suuriin neuvostotilojen keskuksiin tai rakentamaan uusia taloja. Hruštšovin aikana vanhat kylät lopullisesti autioitettiin ja väestön oli muutettava taajamiin. Maaseudullekin alettiin rakentaa suuria kerrostalon ”jär-

käleitä”. Samalla maataloustuotanto keskitettiin yhä suuremmille valtioneitoille sovhooseille. Muutamat sovhoosit toimivat varsin hyvin mutta kokonaisuutena maatalous oli 1980-luvun lopulle tultaessa tehotonta, tuotantotavoitteisiin ei päästy. Maataloudessa päästiin Nevalaisen arvion mukaan tuskin edes Suomen 1930-luvun tuotantolukuihin; pellot saivat metsittyä, niistä ei ollut käytössä puoltakaan ja nautakarjaa oli vain neljännes. Nevalainen kirjoittaa: ”Tilanteessa näkyi luovutetun Karjalan luonne saalismaana, jonka oli varaa antaa rappautea”.

Nevalainen analysoi tarkasti myös alueen teollisen kehityksen ja kaupunkien tilanteen neuvostoaikana ja osoittaa, että keskusvalta jätti alueen rajaseutuna pitkälti syrjäseuduksi ja kehittämättä. Ihmiset elivät lähinnä yksityispuolella varassa. ”Leipä ja vodka olivat halpoja”, välttämättä ei tarvinnut tehdä mitään. Neuvostoaikana työttömyyttä ei tunnettu, Venäjän aika toi sen tullessaan. Viipuri rapistui ja taantui; kun kaupungissa oli suomalaisajan päättyessä lähes 500 liikeyritystä, oli siellä 1970-luvun puolivälissä noin 70 kauppa.

Meillä on jo paljon tietoa ja omakohtaisia kokemuksia luovutetusta Karjalasta sen avauduttua Venäjän aikana, mutta Nevalaisen systemaattinen, tutkimuksellinen esitys sen oloista ja kehityksestä ja niiden taustoista on silti avartava löytöretki alueelle. Uskomattoman nopeasti Suomi ja suomalaiset avasivat monimuotoisen kanssakäymisen alueen kanssa. Samalla selvisi lopulta, kuinka huonolla ja huolestuttavalla kannalla alueen talous, yhteiskunta, luonto ja ympäristö olivat ja kuinka toivotonta oli naapurimaan ja nyt myös EU:nkaan avustuksella saada ratkaisevaa kohennusta aikaan. Selvästi oli näkyvissä, ettei alueen kukoistus ja hyvinvointi sinänsä ole kiinnostanut Venäjää vaan lähinnä se, miten valtakunta, keskusvalta,

voi siitä hyötyä kuten öljysatamien ja kaasuputkien tukikohtana. Kun vertaa oloja rajan molemmin puolin, tulee mieleen, eikö Karjalasta suomalaisena ja suomalaisten kehittämänä olisi mahtanut olla Venäjällekin lopulta suurempi ja monipuolisempi ilo ja hyöty kuin omalla rappauteena takapihana.

Nevalainen päättää kirjan erinomaiseen kokoavaan ja mittavaan alkuperäismateriaaliin perustuvaan käsittelyyn Karjalan palautuskeskustelun vaiheista ja taustoista Suomessa. Sen perusteella voi vain sanoa, että suurvallan jääräpäinen kiinnipito arvovallastaan ei kai lopulta hyödyttänyt sitä itseäänkään.

Karjala itärajan varjossa on yleis-tietoteos mutta se on samalla myös vahvaa, keskeisesti alkupe-räislähteisiin perustuvaa perustutkimusta. Siinä osoitetaan, miten Viipurin läänin Karjala kehittyi Suomen osana 1917–1939 yhdeksi Suomen edistysellisimmistä ja vahvimista rinta-alueista, miten se joutui sodan runtelemaksi, miten Suomelle jääneestä osasta rakennettiin elimellinen ja elinvoimainen alue ja miten suurvallan sodalla hankkimasta ”saalismaasta” tuli sen osana irrallinen ja rappauteuva syrjäinen takamaa.

Teos on keskeisesti Suomen historiaa mutta varsinkin sodan jälkeisen Viipurin läänin osalta myös Venäjän historiaa. Teos kannattaisi kääntää myös venäjäksi, ainakin valikoidusti.

— JOUKO VAHTOLA